

РЕАКЦІЇ НА МОВЛЕННЄВИЙ АКТ АСЕРТИВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Сидорова М.О.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена встановленню типів реакцій на мовленнєвий акт асертив у німецькомовному діалогічному дискурсі. Вивчення емпіричного матеріалу дослідження дозволило встановити, що як реактивне висловлення на мовленнєвий акт асертив може виступати як підтвердження, так і заперечення висловленого в ініціальному ході стану справ. Реактивний мовленнєвий акт підтвердження певного стану справ може набувати форми імпліцитного асертиву або директиву. Заперечення, в свою чергу, можна розподілити на два типи – емоційне та раціональне. В обох випадках мають місце актуалізовані в дискурсі імплікатури.

Ключові слова: асертив, діалогічний дискурс, директив, імплікатура, мовленнєвий акт.

Постановка проблеми. Антропоцентрична направленість лінгвістичного пошуку на сучасному етапі розвитку науки все більше обумовлює звертання до імпліцитних смислів, а саме, до їхнього прагмасемантичного значення та положення висловлень з імплікатурами, насамперед у діалозі. Увагу вчених привертає встановлення ілюкутивного потенціалу висловлень з імплікатурами у діалогічному дискурсі. Зокрема, висловлення з імплікатурами у діалогічному дискурсі зазнають наукової рефлексії з точки зору можливостей їхнього ілюкутивного вираження та встановлення їхньої належності до певного мовленнєвого акту (далі – МА).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем імпліцитності пройшло закономірний шлях розвитку від її структурно-семантичних аспектів [5; 8; 9] до когнітивно-прагматичних та дискурсивних властивостей імпліцитних смислів, що актуалізуються в різноманітних типах дискурсу – політичному [6], розмовному [2; 3], рекламному [1] та навіть в аспекті перекладу [10]. Найсуттєвішим при цьому є той напрям аналізу імплікатур, що тісно пов'язаний з проблемою типології імплікатур [12; 14], відмінностей імплікатури від інших видів імпліцитної інформації [18; 19], когнітивно-семантичними механізмами актуалізації імплікатур у дискурсі [13; 15], тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень на сьогодні невирішеною залишається проблема функціонування окремих мовленнєвих актів та властивостей висловлень, що належать до певного мовленнєвого акту – за наявності великої кількості робіт, присвячених діалогу загалом та функціонуванню окремих мовленнєвих актів, майже невирішеною залишається проблема існування в діалозі мовленнєвого акту асертив та висловлень з імплікатурами як реакцій на нього.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз висловлень у реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу, які є реакціями на мовленнєвий акт асертив та носіями актуалізованих імплікатур, і встановлення їхніх особливостей.

Виклад основного матеріалу. Під асертивом у даному дослідженні розуміється такий тип МА, який відображає певну відому або невідому

адресату інформацію, що виражена в пропозиції. При цьому він не належить до інституційних актів (до таких актів, насамперед у західній прагмалінгвістиці, прийнято відносити такі МА, що слугують для дефініцій, призначень, затвердження порядку денного тощо) та не виражає психологічних станів [25, с. 282]. Керуючий мотив мовця асертиву – «бажання змінити тезаурус слухача по відношенню до його енциклопедичних або ситуативних знань» [4, с. 15].

Під час реалізації МА асертивного типу інтенцію адресата складають ілюкутивна мета показати певне положення речей як істинне та перлюкутивна мета побудити адресата повірити в цю істинність [3, с. 209-210].

У випадку МА, що є реакціями на асертиви, спостерігається підтвердження слухачем положення справ, вираженого у МА мовця, або заперечення, що припускає іншу точку зору адресата. Заперечення адресата часто містить аргументи, що спростовують положення справ, яке стверджується мовцем та є проявом причинно-наслідкових зв'язків у мовноактовій семантиці.

Під МА підтвердження розуміється такий МА, що є реакцією на МА асертив та підтверджує його пропозицію. Мовець поділяє епістемічну (знання) та докзастичну (віра) пропозиційну установку співбесідника стосовно стану справ, яке виражене у пропозиції ініціального МА. Як зазначає Л. М. Михайлов, призначення реактивного висловлення у МА реактивного типу зводиться до того, що воно має характер додаткового повідомлення, уточнення, пояснення та розвитку змісту [6, с. 62-63].

Підтверджуючи істинність ініціального МА, мовець реалізує підтримуючий реактивний МА, оскільки співбесідник висловлює віру у той стан справ, що передається. Під час аналізу емпіричного матеріалу було зафіксовано два різновиди імплікатури підтвердження: імпліцитні асертив та директив.

У випадку імпліцитного асертиву мовець намагається вкласти у своє повідомлення новий для співбесідника стан справ, передаючи своє повідомлення імпліцитно, в імплікатурі. Наприклад, реагуючи на констатацію факту про те, що звільнена співробітниця фабрики Джин більш ніколи не прийде на фабрику та не притулиться до цього підвіконня, мовець (Енн) вкладає в імплікатуру

інформацію про те, що Джин померла (наклала на себе руки), й експлуатує для цього семантику частки *auch* та заперечного займенника *keinem*:

(1) [Енн дізналася, що Джин покінчила життя самогубством, тому що її звільнили з фабрики]

Rosie: *Natürlich wird Jean nie mehr an diesem Fenster lehnen. Weil sie nicht mehr kommt.*

Ann: *Jean wird auch sonst an keinem Fenster lehnen.* (+>> *Sie ist tot*)

Rosie: *Weshalb nicht?*

Ann: *Weil sie nicht mehr da ist.*

Rosie: *Nicht mehr da!*

Ann: *Nein, nicht mehr da, nicht hier und auch nicht unter auf der Straße.* (Aichinger, „Knöpfe“, S. 52)

IX: **A(p)**

PX: **A(q) +>> A(r)**

У подальшій розмові Енн використовує повідомлення співбесідника про те, що він дуже хотів побачити Джин, для того, щоб передати в імплікатурі власне повідомлення про запуск у виробництво нового гудзика, який був для покійної дуже важливим:

(2) [На фабриці співробітниця обговорюють самогубство Джин]

Ann dringend: *Und weil Jean nicht mehr kam.*

John: *Lass es genug sein. Ich weiß nicht, weshalb es mir vor drei Tagen noch so wichtig schien, sie zu sehen.*

Ann: *Vielleicht, weil heute der Knopf schon da ist. Tomatenfarbig.* (+> *Heute ist der neue Knopf da*)

John: *Tomatenfarbig?* (Aichinger, „Knöpfe“, S. 47)

IX: **A(p)**

PX: **A(q) +> A(q')**

У випадку імпліцитного директиву мовець констатує факт, з якого впливає спонукання слухача до дії, яку мовець вважає доцільною у зв'язку з пропозицією ініціального МА, наприклад:

(3) paul: *ich habe hunger.*

maria: *die würrstchenbude ist nicht weit.* (+> *Geh und kauf dir was!*)

paul: *bloss nicht.* (Harbecke, „der himmel ist weiss“, S. 160)

IX: **A(p)**

PX: **A(q) +> D(r)**

Під МА заперечення розуміється такий МА, що заперечує пропозицію МА асертиву. Аналіз емпіричного матеріалу дозволив виділити два типи заперечення – емоційне та раціональне.

Емоційне заперечення є емоційним вираженням невіри станом справ, що виражений пропозицією ініціального ходу МА асертиву – повідомлення, ставлення та констатація.

(4) [Друзі обговорюють подію, яка нещодавно відбулася в лагері]

„Olof hat ein neues Lieblingsspiel: Kürbisjagd“.

„So neu ist das nun auch nicht“.

„Verrückt ist nur, Knud will plötzlich mitmachen“.

„Knud und Olof wollen zusammenarbeiten? Glaubst du an den Weihnachtsmann?“ (+>> *Du glaubst an den Weihnachtsmann nicht +> In der Tat will Knud nicht mitmachen +> Er lügt*) (Reich, „Sinobara“, S. 83)

IX: **A(p)**

PX: **Q(q) +>> A(~q) +> A(r) +> A(s)**

(5) [Розмова про годинник, що зупинився]

Eduard: *Und für Mutter ist es eben ein Stück Erinnerung, das lebt – und an die Zeit wahrscheinlich, als sie glücklich war.*

Ilse: *War sie jemals glücklich?* (+>> *Sie war nie glücklich*)

Eduard: *Ilse –*

Ilse: *Das möchte ich bezweifeln.*

Eduard: *Wieso?*

Ilse: *So glücklich wie ich vielleicht.* (+> *Ich war nie glücklich*) (Michelsen, „Feierabend 2“, S. 195)

IX: **A(p)**

PX: **Q(q) +>> A(~q)**

(6) [У суді. Стрілочник Гудець звинувачується в халатності, через яку сталася аварія потягу]

Hudetz: *Ich bin nicht schuld.*

Staatsanwalt ironisch: *Sondern?*

Hudetz: *Ich nicht.*

Staatsanwalt wie zuvor: *Vielleicht der große Unbekannte?* (+>> *Das ist nicht der große Unbekannte & Ich glaube Ihnen nicht & Sie sind schuld*)

Hudetz: *Vielleicht.* (Horváth, „Der jüngste Tag“, S. 547)

IX: **A(p)**

PX: **Q(q) +>> E(~q) +> A(r) +> E(s)**

В усіх наведених дискурсивних фрагментах індикатором імплікатури є емотивне риторичне питання, завдяки переосмисленню якого відбувається виведення імплікатури, яка заперечує істинність ініціального МА (5), або така, що ставить під сумнів чесність мовця (6) або третьої особи (4).

Раціональне заперечення припускає експлікацію причини, логічного аргументу, що нівелює положення справ в ініціальному МА – констатації (7), припущення (8), думки (9) або брехні (10).

(7) [Комп'ютер Еви ламається, та ні вона, ні її донька не можуть його полагодити]

„Papa kann das bestimmt reparieren“.

„Wenn Papa nicht in Hamburg wäre!“ (+>> *Papa ist jetzt in Hamburg +> Deshalb stimmt das nicht, er kann das nicht reparieren*) (Lind „Die Champagner-Diät“, S. 233)

IX: **A(p)**

PX: **A(q) +>> A(~p)**

(8) [Триває розслідування у справі сильного вибуху в центрі міста]

– *Das war eine Granate.*

– *Dafür war die Explosion zu stark.* (+> *Deshalb stimmt das nicht, das war keine Granate*) („Whitchblade“)

IX: **A(p)**

PX: **A(q) +> A(~p)**

(9) [Нічного портьє звільняють з роботи, оскільки він не виконує своїх обов'язків – спить на робочому місці та вживає багато алкогольних напоїв]

„Klar. „Wir versuchen es weiter zusammen“ ist ein Versprechen. Das klingt auch mehr nach Barbara Peters. Sie ist nämlich nett.“

„Nett? Dazu ist sie zu schön.“ (+> *Deshalb stimmt das nicht, sie ist nicht nett*) (Suter, „Der Teufel von Mailand“, S. 102)

IX: **A(p)**

PX: **A(q) +> A(~p)**

(10) [Соня підозрює Боба у зраді]

„Woher hast du die Kratzer?“

„Welche Kratzer?“

„Auf dem Rücken.“

„Die müssen von dir sein“.

„Ach, Bob. *Masseurinnen tragen ihre Nagel kurz*“. (+> *Ich trage meine Nägel kurz* +> *Deshalb stimmt das nicht, die Kratzer können nicht von mir sein* +> *Du lügst*) (Suter, „Der Teufel von Mailand“, S. 253)

IX: **A(p)**

PX: **A(q) +> A(~p) & E(r)**

У наведених дискурсивних фрагментах експлікацію другої імплікатури можна розпочати зі слів *Deshalb stimmt das nicht* – адресат таким чином висловлює свою незгоду зі станом справ, який має місце у ініціальному МА. У прикладі (10), окрім заперечення, один з комуникантів звинувачує іншого в брехні, спираючись на логічний умовивід, наявний у ініціальному ході. При цьому реалізується імпліцитний МА експресив.

Висновки і пропозиції. Спираючись на вищезазначене, можна зробити висновок про те, що,

реагуючи на мовленнєвий акт асертив, мовець може імпліцитно погоджуватись або заперечувати виражений в ініціальному висловленні стан справ. При цьому імпліцитне підтвердження як реакція на мовленнєвий акт асертив може набувати форми імпліцитного асертиву або директиву. Реактивний МА заперечення також має два різновиди – це емоційне заперечення, що має під собою вираження невіри у ініціальне висловлення станом справ, та раціональне заперечення, що припускає наявність логічного аргументу, який нівелює висловлений у ініціальному ході стан справ.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому поглибленому вивченні висловлень як реакцій на мовленнєвий акт асертив не тільки у діалогічному дискурсі, а і в інших типах дискурсів.

Список літератури:

1. Аникин Е.Е. Тактика імпліцитного сопоставлення в рекламному дискурсі США / Е.Е. Аникин // Полит. лингвистика. – Екатеринбург. – 2006. – № 20. – С. 175–179.
2. Артеменко Ю.О. Дієслівні індикатори імплікатур в англійському дискурсі: структурно-семантичний та лінгвопрагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю.О. Артеменко. – Харків, 2015. – 20 с.
3. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Харків : Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
4. Ейгер Г.В. Мотивационный потенциал речевых актов / Г.В. Ейгер, И.С. Шевченко // Вісн. Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – 2000. – № 500. – С. 10–17.
5. Зализняк А.А. О понятии имплицитивного типа (для глаголов с пропозициональным актантом) / А.А. Зализняк // Логический анализ языка: Знание и мнение. – М. : Наука, 1988. – С. 107–120.
6. Иванова Ю. М. Эвфемизация и дисфемизация как стратегии манипуляции в политическом дискурсе / Ю.М. Иванова // Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации. – Волгоград : Колледж, 2001. – С. 230–235.
7. Михайлов Л.М. Грамматика немецкой диалогической речи / Л.М. Михайлов. – М. : Высш. шк., 1986. – 110 с.
8. Никитин М.В. Имплицитное значение в структуре вербальной коммуникации / М.В. Никитин // Коммуникативные единицы языка: Тез. докл. всесоюз. науч. конф., 1984 г. – М. : Моск. гор. инст. ин. яз. им. Мориса Тореза, 1984. – С. 87–90.
9. Панина Н.А. Имплицитность языкового выражения и ее типы / Н.А. Панина // Значение и смысл речевых образований. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1979. – С. 48–59.
10. Пірог І.І. Переклад непрямих мовленнєвих актів з німецької мови на українську / І.І. Пірог, О.Д. Сапко // *Studia Linguistica*. – Вип. 5. – Ч. 1. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – С. 470–475.
11. Aichinger I. Knöpfe / Ilse Aichinger // *ders. Auckland. Hörspiele*. – Fr./M. : Fischer, 1992. – S. 12–73.
12. Bach K. The Myth of conventional implicature / K. Bach // *Linguistics and Philosophy*. – 1999. – No. 22. – P. 327–366.
13. Bartelborth Th. Abduktion, Verstehen, Implikaturen / Th. Bartelborth // Siebel M. (Hg.) *Kommunikatives Verstehen*. – Leipzig : Leipziger Univer. Verl., 2002. – S. 183–197.
14. Chierchia G. Scalar implicatures, polarity phenomena, and the syntax / pragmatics interface / G. Chierchia // *Pragmatics II*, 2012. – Vol. IV. – P. 335–416.
15. Freienstein J.C. [u.a.] *Dußern und Bedeuten. Festschrift für Eckard Rolf* / J.C. Freienstein, J. Hagemann, S. Staffeldt (Hrsg.). – Tübingen : Stauffenburg, 2011. – 323 s.
16. Harbeke S. *der himmel ist weiss* / Sabine Harbeke // *Roter Reis: Vier Theatertexte aus der Schweiz*. – B., 2003. – S. 44–103.
17. Horváth Ц. v. *Der jüngste Tag* / Цdon von Horváth // *ders. Gesammelte Werke. Bd. 2 : Schauspiele*. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – S. 529–588.
18. Huang Y. Types of inference: entailment, presupposition, and implicature / Y. Huang // *Foundations of Pragmatics*. – B., Boston : de Gruyter, Mouton, 2011. – P. 397–424.
19. Kripke S. Presupposition and Anaphora: Remarks on the Formulation of the Projection Problem / Saul Kripke // *Pragmatics II: Critical Concepts in Linguistics*, 2012. – Vol. II. – P. 143–168.
20. Lind H. *Die Champagner-Diät* / Hera Lind. – München : Diana, 2007. – 367 s.
21. Michelsen H.G. *Feierabend 1 und 2* / Hans Günter Michelsen. – Lübeck : Suhrkamp, 1963. – 33 s.
22. Reich Th. K. *Sinobara* / Thomas K. Reich. – B. : Das neue Berlin, 1986. – 182 s.
23. Suter M. *Der Teufel von Mailand* / Martin Suter. – Zürich : Diogenes, 2007. – 298 s.
24. Witchblade [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://vk.com/videos-27211409?section=album_44393663
25. Wunderlich D. Was ist das für ein Sprechakt? / Dieter Wunderlich // *Sprechakttheorie und Semantik*. – Fr./M. : Suhrkamp, 1979. – S. 275–324.

Сидорова М.О.

Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды

РЕАКЦИИ НА РЕЧЕВОЙ АКТ АССЕРТИВ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация

Статья посвящена установлению типов реакций на речевой акт ассертив в немецкоязычном диалогическом дискурсе. Изучение эмпирического материала позволило установить, что в качестве реактивного высказывания на речевой акт ассертив могут выступать как подтверждения, так и возражения против выраженного в инициальном ходе положения дел. Реактивное подтверждение определенного положения дел может принимать форму имплицитного ассертива или директива. Возражение, в свою очередь, можно разделить на два типа – эмоциональное и рациональное. В обоих случаях имеют место актуализированные в дискурсе импликатуры.

Ключевые слова: ассертив, диалогический дискурс, директив, импликатура, речевой акт.

Sydorova M.O.

Kharkiv G.S. Skovoroda National Pedagogical University

REACTIONS OF THE ASSERTIVE SPEECH ACT IN GERMAN DIALOGICAL DISCOURSE.

Summary

The article deals with the types of reactions to the speech act assertive in German dialogical discourse. The study of empirical data revealed that reactive utterances can act so speech act assertions as a confirmation and objections expressed in the course of initial move. Reaction confirming certain state of affairs can take the form of implicit assertive or directive. The objection can be divided into two types – the emotional and rational objections. There are updated in the discourse implicature in both cases.

Keywords: assertive, dialogical discourse, directive, implicature, speech act.